

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ביצה

פרק ראשון

סוגיה ז: שני מועדים הסמוכים זה לזה (3):
שני ימים של ראש השנה

נכתב בסייעתא דשמיא
על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ
ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

© כל הזכויות שמורות למחבר

מהדורה ראשונית ללא הגהה

סוגיה ז: שני מועדים הסמוכים זה לזה (3): שני ימים של ראש השנה

* *

רקע

רב ושמואל סוברים שמעמד יום טוב שני של ראש השנה שונה מיום טוב שני של גלויות. הראשונים דנים בטיב השינוי, ולדיון זה נפקא מינה להלכה¹.

מקורות

- א. גמ' ד-ה: "אתמר שני ימים טובים של ר"ה... בין לקולא ובין לחומרא"
ב. רי"ף ב-ג. "אמר רבה מתקנת רבן יוחנן בן זכאי... למעבד שני ימים טובים של ר"ה"
בעל המאור ב: באלפס ד"ה והרי"ף
רא"ש סי' ד
רשב"א ד"ה אמר רבא, וכתב הרב אלפסי ז"ל
ג. רא"ש ראש השנה פ"ד סי' יד, "ולענין זמן בליל שני... וכן היה אומר רבינו מאיר ז"ל"
ד. רמב"ם הל' שביתת יום טוב פ"א הל' כא, כד; הל' קידוש החדש פ"ה הל' ז-ח
ה. שו"ע סי' תר ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק ה, ז]

חידושי הרשב"א ד"ה אמר רבא, וכתב הרב אלפסי ז"ל
אמר רבא אף מתקנת רבן יוחנן בן זכאי ואילך ביצה אסורה מי לא מודה רבן יוחנן וכו'. כלומר
דעדין התקנה על עניינה הראשון חוץ ממה שמקבלין את העדים ביום בואם כדי למנות ממנו לענין
המועדות הא לעשות אותו יום בלבד קדש ולמחר חול לא אלא נוהגין קדש בשניהם לאחר התקנה
הלכך ביצה אסורה.
והרב הרב אלפסי ז"ל בהלכות ושמעי' מהא דבני ארץ ישראל צריכין למעבד ב' ימים של ר"ה,
והרב רבינו אפרים ז"ל תלמידו השיב עליו דאין לנו ראייה מדברי רבא לעשיית ב' ימים כלל בזמן
הזה דידעי' בקביעא דירחא ואנן נוהגין על פי תיקון סוד העיבור לפי שכבר חזרה להיותה כל ארץ
ישראל כבית הוועד שבאו שם עדים קודם המנחה שאין להן ספק בקדושת היום ואינם חייבים
לשמור כי אם יום אחד בלבד, ואף כן כתב בעל המאור ז"ל, נראין דבריהם במה שדחו ראיתו של
הרב ז"ל מדברי רבא דאלו מדברי רבא לא שמענו אלא שבכל מקום ובכל זמן שנוהגים קדש בב'
ימים הרי הם בקדושת יום אחד כקודם התקנה, והיינו נמי דרב אשי דאמר שאין אדם מניח עירוב
תבשילין בב' ימים של ר"ה מי"ט לחברו ומתנה, אבל מזה לא שמענו מדבריו שהיו נוהגין שני
ימים טובים בארץ ישראל כיון דידעינן בקביעא דירחא והרי כל ארץ ישראל כבית הוועד שכל ארץ
ישראל היתה ראויה לקבל בו את העדים שכל מקום שיהיה שם ב"ד היו העדים הולכין וכיון שכן
(הרי נמי) [הוי כמי] שקבלו את העדים בכל א"י קודם המנחה, אלא שהדברים נראין כן להלכה

¹ סוגיה זו חשובה מאוד להבנת תוקף תקנת חכמים והיכולת לבטל התקנה בביטול טעמו, אך לא נעסוק כעת בדיון זה ונתמקד רק בהבנת דין שני ימים טובים של ראש השנה.

ולמעשה כדברי הרי"ף ז"ל משום דכל מקום איכא למיגזר משום דלמא גזרי שמדא עבדי' כמנהג הראשון וכדאמרי' לעיל אנן דידעי' בקביעתא דירחא היכי עבדינן תרי יומי ופרקינן משום דשלחו מתם הוהרו במנהג אבותיכם בידים זמנין דגזרו המלכות שמדא ואתי לאקלקולי, ותדע לך דאי לא אפילו בחוצה לארץ לא יעשו אלא יום אחד דחזרה כל ארץ כמקום שהגיעו שלוחים והילכך בא"י נמי כיון שבכל המקומות היו עושין שני ימים קודם שהותקן סוד העיבור חוץ ממקום הוועד השתא נמי עבדינן מנהגייהו.

רא"ש ראש השנה פרק ד סימן יד

ולענין זמן בליל שני כתב רש"י בתשובה רבותינו אמרו שאין אומרים אלא ביום ראשון לפי שהן קדושה אחת וכיומא אריכתא דמי מה שאין כן בשני ימים טובים של גליות שהן משום ספק ושתי קדושות הם ואומר זמן בשניהם. אבל אני אומר שצ"ל בו זמן וכן נוהגין במקומינו ובכל המקומות שעברתי ואין חילוק בין י"ט של ר"ה לשאר ימים טובים של גליות אלא לענין ביצה ומחובר אסור את של זה בזה וטעמא משום דאף בזמן ב"ד פעמים שהיו עושין שניהם יום טוב אע"פ שלא היה שם ספק דיום שני היה עיקר יום טוב והיו גומרים יום ראשון בקדושה כדי שלא יזלזלו לשנה הבאה אבל לענין זמן ממה נפשך אי ספיקא הוא אומר ואי אמנהגא דב"ד סמכינן שהיום נוהגים קודש ולמחר קודש אומר זמן דהא מיום שני היו מונין תיקון המועדות והוא עיקר ר"ה וצ"ל בו זמן וכן הלכה ע"כ. וכן כתב רשב"ם בשם רש"י זקנו וכן מסתבר טעמא הלכך י"ל זמן גם ביום שני. והגאונים כתבו שאין לומר זמן בשני לא בקדוש ולא בשופר. וכן כתב רבינו יצחק בר יהודה. ובעל העיטור כתב כרש"י. וכן השיב רבינו משולם בר קלונימוס ז"ל. וטוב שיקח אדם פרי חדש ויניחנו לפניו ויברך שהחיינו ויהיה דעתו על הפרי ויצא ידי ספק וכן היה אומר רבינו מאיר ז"ל.

הסבר הסוגיה

אתמר שני ימים טובים של ראש השנה רב ושמואל דאמרי תרוייהו נולדה בזה אסורה בזה. [גמ' ד:]

רב ושמואל סוברים ששני ימים טובים של ראש השנה שונים משני ימים טובים של גלויות, וביצה שנולדה בראשון אסורה בשני. מסבירה הגמ' [ה.] שכיוון שיש מקרה שנוהגים שני ימים בתורת ודאי, לשני הימים קדושה אחת. מצב זה מתקיים במקרה שבאים עדים אחר המנחה, שנוהגים בשני הימים קודש, למרות שאין ספק שהשני קודש והראשון חול. לאחר החורבן ביטל רבן יוחנן בן זכאי את התקנה הקדומה, ותיקן שיקבלו עדים כל היום, וינהגו קדושה ביום אחד בלבד. רבה סובר שלאחר תקנת רבן יוחנן בן זכאי אין הבדל בין ראש השנה לשאר המועדים, וביצה שנולדה ביום טוב ראשון תאכל בשני. הגמ' מביאה ארבעה הסברים לשיטת רב ושמואל שביצה שנולדה בראשון אסורה בשני:

א. "הא לן והא להו". בני בבל לא הפסיקו לנהוג יומים, ולכן התקנה הקדומה תקפה לגביהם. בני ארץ ישראל שידעו בקידוש החדש, הפסיקו לנהוג יומים, ולכן גם הנוהגים יומים אינם נוהגים מכח התקנה הקדומה, אלא מפני ספקם, וביצה שנולדה בראשון תאכל בשני.

ב. רב יוסף: "כל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתיירו". רבן יוחנן בן זכאי לא נמנה להתיר אכילת ביצה אלא נמנה רק לקבל עדות החודש, ולכן אסור לאכול ביום השני ביצה שנולדה בראשון [אביי דוחה הסבר זה].

ג. רב אדא ורב שלמן: למרות שרבן יוחנן בן זכאי הפקיע את התקנה הקדומה, הוא אסר לאכול ביום השני ביצה שנולדה בראשון מפני התקלה שתהיה לאחר בנין בית המקדש, שיחשבו שעדיין מותר לאכול ביום השני ביצה שנולדה ביום הראשון, ולא ידעו שבזמן בית המקדש יש לשני הימים קדושה אחת.²

ד. רבא: רבן יוחנן בן זכאי לא ביטל את התקנה הקדומה ששני הימים קודש, הוא רק ביטל את התקנה שהראשון מדרבנן והשני מדאורייתא, ותיקן שהראשון מהתורה והשני מדרבנן.³

הרי"ף [ג.] פוסק כהסברו של רבא, והוא מחדש שלדעת רבא, בני ארץ ישראל עושים שני ימים טובים בראש השנה, אף כיום שאנו מקדשים על פי חשבון הלוח, וידוע שהראשון קודש והשני חול. רבינו אפרים ובעל המאור [שם] חולקים על הרי"ף, ולדעתם כשקידשו על פי הראיה בני ארץ ישראל לא ידעו האם יום טוב בראשון או בשני, וכיוון שנהגו יומים, לשניהם קדושה אחת מתוקף התקנה הקדומה. כיום שאנו ידעינן בקביעה דירחא, כל ארץ ישראל כמקום הועד, ונוהגים בה יום אחד בלבד.

הרמב"ן [במלחמות ג.] דוחה את טענת רבינו אפרים ובעל המאור משתי סיבות:

א. כיוון שלשני הימים קדושה אחת, ואין ספק שמהתורה הראשון קודש והשני חול, אין הבדל בין ארץ ישראל לחוץ לארץ, ובכל המקומות נוהגים שני ימים מכח תקנת החכמים.

ב. חכמים הורו לנהוג יום טוב שני של גלויות מפני ש"זמנין שגזרו המלכות גזרה ואתו לאקלקולי", חשש זה קיים גם בארץ ישראל, ולכן גם בה נוהגים שני ימים טובים בראש השנה.

הרשב"א [ד"ה וכתב הרב אלפסי] דוחה את טענתו הראשונה של הרמב"ן. במקום שנוהגים שני ימים, צריכים לנהוג בהם קדושה אחת מכח התקנה הקדומה, אבל אין מכאן ראייה שצריכים לנהוג יומיים. כשם שבבית הועד נהגו יום אחד בלבד, כך בארץ ישראל בזמן שמקדשים על פי חשבון הלוח ניתן להסתפק ביום אחד בלבד. הרשב"א מקבל את טענת הרמב"ן מכח הסיבה השניה.

הרא"ש [ר"ה פ"ד סי' יד] מצטט את שיטת רש"י שאין אומרים שהחיינו ביום טוב שני של ראש השנה. נוהגים יום טוב שני של גלויות מפני הספק שמא הוא יום טוב והראשון חול, ולכן אומרים בו שהחיינו, אבל בראש השנה אין ספק ולשני הימים קדושה אחת, ושניהם

² יש לשים לב למסר החינוכי המהוה בסיס להסבר זה. חורבן בית המקדש הוא מציאות עראית, ולכן בכל שנה אנו מצפים שזו השנה האחרונה לחורבנו

³ הסבר זה על פי פירושו של רש"י, הר"ח [מובא גם בתוס' ד"ה מ"ו], וכך משמע גם מהרמב"ם [הל' קידוש החדש פ"ה ה"ח] מפרשים את רבא בדרך שונה

כיום אריכתא, ולכן אין אומרים שהחיינו באמצע יום אחד ארוך. הרא"ש דוחה את דברי רש"י בטענת ממה נפשך. אם דנים את ראש השנה על פי הספק שהיה בזמן שקידשו על פי הראיה, יש לברך שהחיינו כמו בכל יום טוב שני של גלויות. אם דנים את ראש השנה כקדושה אחת, עיקר ראש השנה ביום השני, שממנו מונים את המועדים, וודאי שצריכים לומר בו שהחיינו⁴. למעשה פוסק הרא"ש לברך שהחיינו ביום השני על בגד חדש או על פרי חדש.

סיכום

בראש השנה היה מקרה שחכמים תיקנו לנהוג בו יומיים אפילו בבית המקדש, שלא היה שם ספק בזמן קידוש החודש. מכח תקנה זו לשני הימים של ראש השנה יש קדושה אחת. הרי"ף לומד מכאן שהיום השני של ראש השנה אינו מפאת ספק, ולכן הוא נוהג גם בארץ ישראל. רבינו אפרים ובעל המאור דוחים טענתו, שבמקרה שנוהגים יומיים, יש לשני הימים הללו קדושה אחת, אבל אין מכאן ראיה שחייבים לנהוג יומיים. לדעתם בזמן שמקדשים על פי חשבון הלוח, עושים בארץ ישראל יום אחד בלבד.

הלכה

השו"ע [סי' תר סע' א] פוסק שלשני הימים של ראש השנה קדושה אחת, וביצה שנולדה בזה אסורה בזה. הוא [סע' ב] פוסק לברך שהחיינו על פרי חדש או על בגד חדש, ואם אין לו, יברך בלעדיהם.

⁴ לא זכיתי הבנתי את דברי הרא"ש, שהרי לאחר תקנת רבן יוחנן בן זכאי, מונים את המועדים מהיום הראשון